

II. tečaj
1849.

V četrtek 27. grudna.

26. list.
II. polovice.

**Sobieski, kralj poljski, pride Dunaju
na pomoč.**

Turke uči mahomedanska vera, da je velik za-
služek pri Bogu, keršansko vero zatirati, turško pa
razširjati. Toraj so se Turki nekdej s kristjani toliko
bojevali.

Leta 1683 prilomastijo iz tega namena tudi v
naše cesarstvo. Naravnost proti Dunaju deró. Cesar
Leopold to zašlišati, pobegne v Linc in 6000 Du-
najčanov iz mesta. Štajarska vojska se dobro brani
kraj Mure, Krajnci zaslonijo Radgono, Salo, Bur-
gavo i. t. d. Iz Gradca in ravníc pa beži vse v gore.

Turški véliki vezir Kara Mustafa prigromi
res s 200.000 Turki pred Dunaj, in ga obsede. Bilo
je sicer v mestu 12000 cesarskih vojšakov in 7000
mestnjánov in odrášenih učencev za brambo, ali ven-
dar jim je zavoljo tolikega veršela Turkov od sile
predla. Turki delajo po naročilu kralja francozkega
Ljudevita XIV. in streljajo na mesto tako strahot-
no, da bi se bilo moralo naj manj v 10 dnevih po-
dati. Že en del obzidja s strešnim prahom raznesó.

Ko so pa Dunajčani že v naj večji stiski, glej,
kar pride vsled papeževe prošnje na pomoč kralj polj-

ski Jovan (Janez) Sobieski z 12000 konjiki in 3000 pešci. Dospe na goro Pléš (Kahlenberg) blizu Dunaja, in da zajetemu mestu svoj prihod s streljanjem na znanje.

Sobieski, združen z Dragotinom V., vojvodom Lotrinškim, plane zdaj kot naj hujši vihar nad Turčina, in ga prisili, da jo mora spred Dunaja z veliko zgubo popihati. Kara Mustafa jo potegne ponoči, popustivši vojaško denarnico, veliko orožja, šotorov in dosti drugih dragih reči. Med temi je bilo tudi turško naj večje bandero, ki ga v Dunajski orožnici, kjer vojaško orožje hranijo, še dan današnji lahko vidiš. Tako tudi dolgo, težko verigo, ki so jo bili Turki prek Donave razpeli, privažanje živeža zabraniti. Našli so tudi na turškem ležišču dosti kave ali kofeta.

Za dva dni se verne cesar iz Linca; ali nihče se ne ogleda na njega, le kralja Sobieskega in vojvoda Lotrinškega se je vse goreče veselilo. Neki pridigar je začel pridigo od tega preobladanja s temi besedami: En človek je bil od Boga poslan, in temu je bilo ime Janez. *) Jovan Sobieski je bil v taki časti, da so ga vsi knezi, vojvodi in drugi vikši radosti objemali in poljubovali, in vsa vojska je kričala: „Naš pridni kralj!“ Dunajčani pa so ga svojega odrešenika imenovali. — Kara Mustafa je neprenehoma bežal. Pri Beligradu pa je vjet in obešen. Sobieski Turčine dalje sledi in jih pri Ostrogoni (Gran) na Ogerskem z vojvodom Lotrinškim tako nažge, da jih 2000 na mestu ostane. Naši potem ne mirujejo, dokler bežečega Turčina iz naših dežel popolnoma ne iztirajo.

J. Navratil.

Kratek popis sveta.

(Konec.)

IV. Amerika.

Na drugi strani zemlje je novi svet, kjer ljudje rav-

*) V Krempeljnovi dogodivščini štajerske zemlje str. 189.

no pod nami stojijo, noge k nam molijo in imajo noč, kadar je pri nas dan. — *Amerika* je otok, velik svet, ki ga je Kristof Kolomb v létu 1492 najdel.

Razdeli se v gorno severno, in v spodno južno Ameriko. V starih dobrih še divjaki živijo; najdeš pa tudi vsih narodov in jezikov ljudi, belih in črnih, naj več pa rudečkasto-rujavih. Anglezi, Francozi, Španci in Portugalci imajo tam svoje dežele, naj več je pa samosvojih držav. Tam so velike gore in naj večje vode. Zemlja je rodovitna, ki rodi vsega zadosti. Iz Amerike so tudi v naše kraje dosti novih reči prinesli, p: podzemlice ali krompir, tobak i. t. d. Tam jo zadosti bogastva, pa tudi uboštva.

V. Avstralia.

Avstralia, naj pozneje najden novi svet, ki ima veliko otokov v južnih stranéh morja. Ljudi je večidel divjih, pa tudi hudodelce pošiljajo v tiste kraje na delo.

Imenitnija morja.

Vse te velike in daljne kraje suhe zemlje še večje morje obdaja. Morja je 3, suhe zemlje pa le 1 del. Naj poglobitniši kosi morja so:

1. *Severno*, mrazno ali ledeno morje, krog Rusije ino Norvegie, kjer je skoraj večni led.

2. *Južno* mrazno morje za Ameriko.

3. *Večerno*, Atlantiško morje, med Evropo, Ameriko in Afriko.

4. *Juterno* morje med Ameriko in Azio.

5. *Indiansko* morje med Azio, Ameriko in Avstralio.

Nam naj bliže je *sinje* ali *jadransko* morje, ki se Tersta in Benetk derži. Po tem je *srednje morje*, med Evropo, Azio in Afriko. *Černo* ali južno morje stoji za turškim in rusovskim, v ktero naše vode tečejo.

Posebniše reke in jezera.

Posebniše *reke* po svetu so: V *Azii* Evfrat, Tiger, Gihon. Med temi rekami in vodo „Fizon“, ki jo je o velikem potopu blezo kakšna gora zasula, se bere, da je bil časi raj (paradiž), — v Afriki in sicer v Egiptu re-

ka *Nil*, znana iz svetę zgodovine, — reka *Amaconska*, 70 ur. široka i. t. d., — v *Evropi* *Donava*, ki teče iz *Nemškega* memo *Dunaja* po *Ogerskem* na *Turško*, — *Aniža* po *gornji Avstriji*, — *Lab* po *Českem*, — *Mura* po *gornjem Štajarskem*, — *Drava* po *Koroškem* in *Štajarskem*, — *Sava* po *Krajnskem* in *Horvaškem*, — *Kópa* po *krajnsko-horvaški meji* in po *Horvaškem*.

Znamenitna jézera sp: *Blatno* na *Ogerskem*, *Cirkniško* na *Krajnskem*, ki včasih vsahne in trava zraste, da jo kosé, pa iznenadi zopet iz podzemeljskih jam privre in veliko rib in divjih rac sabo priplavi. Tudi *Bleško* jezero na *Krajnskem* zavoljo kaj lepe okolice daleč okrog sluje.

Kako so stari Slovani pisali?

(Z doklado pisa staroslovanskega.)

Glagolitica.

Stari Slovani so umeli pisati, še preden so bili — bodi Bogu potoženo — v več kosov razcepljeni. To spričuje beseda „pisati“, ki jo pri vsih Slovanih najdeš. *) Ko bi se bili te umetnosti kasneje naučili, bi je gotovo vsi enako ne imenovali. Beseda „pisati“ pa je nekaj pomenila, kar zdaj „malati“ ali „barvati.“ Še pravimo: pisana ruta, pisan robec, to je ruta ali robec različne bôje ali barve (farbe). — Iz tega se sprevidi, da so stari Slovani, kakor vsi drugi narodi, iz početka svoje misli s podobami ali obrazi zaznamovali. Postavim, ako so hoteli zaznamovati: „pri tej skali je neki človek s konja padel“, — so narisali na skalo konja in človeka poleg konjevih nog ležečega.

Ali s podobami se ne dado misli natanjko zaznamovati. Postavim, kako da je bilo tistemu človeku ime, s podobami niso mogli zapisati. Ljudje so tedaj modrovali in modrovali, ter so poslednjič za vsaki glas posebno znamenje (čerko) znašli. Slovani na tem kraju *Donave* vi-

*) Po slovensko pisati, ilirsko pisati, rusko pisat', česko psati, poljsko pisać.

dijo tako abecedo pri omikanih sosedih Gèrkih. Dopade se jim. Jo posnamejo in nekoliko čerk pridenejo. Ker so s to abecedo lahko vse natanjko zapisovali, kakor se govorí, so ji rekli glagolitica, to je govoreča. *) (Poglej glagolitico v dokladi). Kakor mi po prvih treh vse čerke z eno besedo imenujemo abecedo, so jo imenovali starí Slovani azbuko po prvih dveh — Az, Boga ali Buki —, list, na katerem so pisali, pa po drugi čerki bukvico.“ **)

Glagolitica ja nastala blezo peto ali šesto stoletje po Kristusu. Pravijo, da je glagolitico svetí Hieronim znašel. Mašne bukve naših sorodnih staroverskih bratov rimske cerkve na Horvaškem in v Dalmaciji so še dan današnji z glagolitico v staroslovanskem jeziku natisnjene. V Ljubljani ima neki gospod dvoje take bukve. Ene so že 218 let stare.

Cirilica.

Deveto stoletje po Kristusu sta prišla iz Carigrada dva duhovna brata, sv. Ciril ***) in Metod, Slovane na zdajnem Moravskem, Českem, Slovenskem, i. t. d. kersanske vere učiti. Ona nista le božje službe v slovanskem jeziku opravljala, ampak Slovane tudi brati in pisati učila. Ker se jima pa glagolitica preokorna vidi, sestavi sv. Ciril iz gerške in latinske abecede novo. Samq dve, tri glagolitiške čerke priderži, nekoliko pa svojih pristavi. — In po tem svetem možu, apostelju našem, se imenuje ta abeceda cirilica. (Poglej jo v dokladi.) Nekteri pa so te misli, da sta sv. Ciril in Metod to abecedo od Macedonskih Slovanov sabo prinesla. —

Ker je bila tudi cirilica bolj omikanim kasnejih časov še preokorna, so jo bolj in bolj lepšali in za hitropis tudi pisne čerke znajdli. Naj zadnji jo je popravil serbski pisatelj Vuk Štefanović, ki na Dunaju živi, in je pre-

*) Govoriti, po staroslovansko glagolati. Od tod glagol (Zeitwort).

**) Ali bi toraj ne smeli zdaj reči bukvica teki, ki je ptuja beseda?

***) O sédobi mu je bilo prav za prav ime Konštatín, čez pet leto potem pa, ko je bil za škofa blagoslovljen, je dobil ime: „Ciril.“

lepe pesmi serbskega naroda na svetlo dal. (Poglej cirilico popravljeno natisno in pisno.) Prav lična je že.

S cirilico pišejo še dan današnji naši sorodni bratje vztočne cerkve, *) namreč: Serblji, Bulgarci, Rusi in Rusini ali mali Rusi. Tudi njih bukve za očitno službo božjo so s cirilico v staroslovanskem jeziku natisnjene. Z glagolitico se samo še bukve za božjo službo natiskujejo.

Slavni Dobrovski jo je terdil, da je cirilica starija od glagolitice, naš učenj rojak Kopitar pa je dokazal, da je glagolitica vsaj 300 let starija, če ne starija, pa vsaj ne mlajša od cirilice. Pri vsem tem pa je cirilica zdaj bolj razprostranjena. Preserčni učenci slovenski! prosite svoje pridne učeničke, da vas je po abecedi v današnji dokladi naučijo. Kmalo boste znali brati in pisati. Dobiček vam je že znan. Cirilica v dokladi je zato v cirilskem redu spisana, da bo zamogel tisti, ki ima kak serbski ali ruski slovník, po njej brez zamude vsako čerko najti.

Kako v človeku kerv teče.

Po eni žili teče kerv iz serca v pljuča, po štirih iz pljuč nazaj v serce; po eni iz serca po vsem drugem životu in po dveh iz celiga života nazaj v serce. To je dvojni okrogli ték kervi **) v človeku, kadar je po rojstvu dihati začel. Eno in krajšo okroglo pot stori kerv iz desnega serčnega predalčka skozi pljuča in v levi preddvorček serca zopet hazaj. Drugo in daljšo pot pa stori iz levega predalčka po vsem životu in v desni preddvorček zopet nazaj. Kar je človek jedi in pijače povžil in tudi to, kar je skozi kožo v sé potegnil, pride s kervjo zmešano po dveh velikih životnih privodnicah najpred v desni preddvorček serca, in od tod v

*) Slovani vztočne, vzhodne ali gerške cerkve se ločijo v veri od rimske ali zahodne cerkve samo v tem, da oni verujejo, da svetí duh izhaja samo iz Boga očeta, mi pa, da izhaja iz Boga očeta in sina. „Zgodnja Danica“ v 48 l. 1849 pravi: „Sme se reči, da ločitev je več po imenu, kakor po resnici.“

**) Kreislauf des Blutes.

desni predalček; iz tega pa gré po pljučni odvodnici v pljuča, kjer se črna kerv *) z zračnim kislicem pomeša in po tém takem še le porudéči. Takó oživljena in vrudečena kerv téče po štirih pljučnih privodnicah **) v levi preddvorček sêrcá nazaj, iz téga pride v levi predalček, in od tod po naj večji telesni odvodnici ***) na vsê kraje celiga trupla, ki se iz nje redé. Naj bo koža ali mesó, kost ali kita, možgani, želodec, čeva, ali kar koli si bodi, vse, kar je živega v trupu, serka to kerv in živi od nje. Kolikorkrat se tedaj serce skerči ali vdari, pahne kerv, ki je med tēm po privodnicah va-nj pirtekla, po odvodnicah v pljuča in v ves život. Tak vdarek se občuti v sêrcu in po vsih odvodnih žilah celiga života, to se pravi: serce ali žila bije. Kolikor mlajši je človek, toliko hitreje teče kerv po žilah, toraj je število posameznih vdarkov sêrca in žil razločno. Pri novorojenem detetu se šteje v eni minuti 130 do 140 vdarkov, pri eno leto starem 120 do 130; pri 2 letih 100 do 110; pri 3 letih 90 do 100; pri 7 letih 85 do 90; pri 14 letih 80 do 85; pri odraslem človeku 70 do 80; pri starih ljudeh po 60 do 70 vdarkov. Pri ženskih in bolj občutljivih ljudéh sploh serce hitreje bije. V boleznih pa še hitreje. *(Po Vertpvc. Kem.)*

Božično koledovanje v Metliki.

Božični večer, to je zvečer pred božičem je v Metliki ta navada: Po štiri mladenči se zberó in nosijo od hiše do hiše Betlehem. Tako pravijo štirovoglati hišici, srednji skrinjici podobni, ki se spred odpira. Ko pod hišno okno pridejo, Betlehem odpro, proti hiši obernejo in lepo sveto pesem od Kristusovega rojstva zapojejo. V Betlehemu pa je Jezusek v jaslicah. Sveti Jožef in Marija, voliček in osliček, vse iz lesa, se pred jaslicami vidijo. Razun teh podob je še veliko drugih lesenih, prav lično izrezanih. Skozi dno pa so klinčki prepeljani, da jih štiri

*) Venöses Blut. — **) Lungenblutadern.
 ***) Aorta.

mładenči vbránd prepevaje premikajo. Tukaj hese žena Jezušku v dar dve tri kurice, tam na rami mož belo jag-njiče; tukaj pije možiček iz četurice, tam kuje kovač na naklicé, pleza deček na drevesice. Se več takih premak-ljivih možičkov se vidi v pozlačeni skrinjici. Z nepopis-ljivim veseljem spremljajo otroci kolednike in ogledujejo yedični krasne, tako rekoč žive podobice. Koledniki dobi-vajo mnogoverstne daróve, ki jih poslednjič med saboj razdelé.

J. N.

Slovniške besede slovenske slovnice.

(Konec.)

Besedna izpeljáva (Wortforschung), besedni sklad ali besedna zлага (Wortfügung), besedni red (Wort-folge), besede priterdivne in zanikavne (bejahende und verneinende Wörter), besede pomanjšavne in po-vekšayne (Verkleinerungs- und Vergrößerungswörter), ósebek (Subject), podsebek (Object), povédek (Prädi-kat), véz ali vezavka (Verbindungswort, Copula), naglas (Ton), naglasnica (Tonzeichen, Accent).

Ločnice (Unterscheidungszeichen): vějica (Beistrich), nadpičje (Strichpunkt), dvopičje (Doppelpunkt), pika (Punkt), prašaj (Fragezeichen), klicaj (Ausrufungszei-chen), oklep (Einschliessungszeichen), prečka (Gedanken-strich), pogoltnica (Apostroph), navednice (Anführungs-zeichen).

Smešnica.

Mlad človek, ki ni brati umel, dobi lepe bukvice v dar. Da bi to svetu zgласil, jih o pervi priliki v cerkev vzame in z naj večjim veseljem v nje berli.

Smem li vprašati, — mu reče njegov bližnji, ki vidi da bukvice narobe derži — zakaj vi bukvice narobe der-žite? — „Zato, ker sim levičnik“ mu bravec ves zmoten naglo odgovori.

Opomba.

Današnjemu listu je priložena doklada „Pis staroslovanski glagolitiški i cirilski, s cirilico popravljenó“ Kamnotis Eger-čin, napisal prav vgodno naš gosp. A. Jurman, domorodni sin, v ri-sanju samouk, pa vender tako izversten, da malo takih. V nadi smo si, da bodedo svojim častitim prejemnikom s to doklado vstregli. Ker mar-sikdo želi cirilico natisno in pisno poznati, s ktero Serblji, Rusi in Rusini pišejo, je dala tiskaonica gospe Rozalije Eger v Ljubljani več iztisov na prodaj natisniti, kjer se po 2 krajcarja dobé.

In tako sklenemo II. tečaj Vèdeža s serčno željo, da bi malo se-mice stoterni sad rodilo.

Vredništvo.

Rozalija Eger, založnica, J. Navratil, odgovorni vrednik.